

מי צריך אינטגרציה? סולידריות בעידן של מימוש עצמי ניתוח קבוצת מיקוד של צוערי הדמוקרטיה

תקציר

מאמר זה מבוסס על דיון של קבוצת מיקוד של צעירים בגילים 25–32 שדנה בנושאים כגון מצבם האישי של המשתתפים על פי הערכתם שלהם, המצב החברתי, הלאומי והערכי של מדינת ישראל, תנאי החיים בארץ ויחסם של הצעירים לפוליטיקה הישראלית. ניתוח השיח של קבוצת המיקוד חשף מתח מרכזי בין נטיות אינדיווידואליסטיות לבין מעורבות חברתית וזיקה לקולקטיב. מבט ממעוף הציפור על תוכני הדיון, בעיקר בכל הנוגע לסוגיית הסולידריות החברתית, מאפשר לסרטט פרופיל, פרדוקסלי לכאורה, של צעירים ישראלים אינדיווידואליסטים שגם מעורבים חברתית.

מפרופיל זה עולה בין השאר שמדובר בקבוצת צעירים המזדהה עם דרכי החשיבה של הזרם המרכזי בסוגיות הליכה בחברה הישראלית ורואה בישראל בית של קבע ובחיים מחוצה לה "חוויה", "התנתקות זמנית" או "תקופת מעבדה". עמדותיהם של חברי הקבוצה מבטאות פער גדול בין ההערכה שלהם את מצבם האישי (החיובי) ובין הערכתם את המצב הלאומי והחברתי (הגרוע). במובן זה, חשיבתם מאופיינת בניטוק ובהיעדר השפעה של התחום האחד על האחר ולהפך. ערגתם של חברי הקבוצה לחברה מלוכדת ולתחושת שייכות ומעורבות בקהילה אינה סותרת את תפיסתם, שבה לערכים אינדיווידואליסטיים כמו מימוש והגשמה עצמית, ובכלל זה הצלחה כלכלית, יש חשיבות רבה.

המאמר מראה כי מכוונות אינדיווידואליסטית זו מאופיינת באתיקה חברתית משל עצמה שבה המושגים "טובת הכלל" ו"טובת העצמי" אינם סותרים זה את זה והקיום כפרט אינו שולל את הדאגה לאחרים. דווקא אותה אתיקה של מימוש עצמי ואחריות אישית, שלכאורה מייצרת תחושות של תלישות וחוסר שייכות של הפרט בחברה המודרנית, היא הרוותמת את אותו פרט עצמו לעשייה חברתית ופוליטית.

מבוא

במאמר שהתפרסם באוגוסט 2010 בכלכליסט¹ פרש ג'ון קמפנר, פרשן ותיק לענייני גלובליזציה, את משנתו בעניין הסיבות להיעדר (או צמצום) מעורבות האזרחים במרחב הציבורי. קמפנר טען שבין האזרח למדינה נוצרה מעין ברית לא קדושה שבה המדינה מעניקה לאזרח יותר חירויות פרטיות, ו"בתמורה" האזרח מוותר על מידה מסוימת של חירויות ציבוריות (למשל, החופש לעסוק בפוליטיקה וחופש ההתאגדות והביטוי). בספרו "חופש למכירה: איך עשינו כסף ומכרנו את החירות שלנו" (Kampfner, 2009) ובמאמר מביא קמפנר דוגמאות רבות לאופן שבו אזרחי העולם המערבי מסתגרים במבצר הנוחות של חיייהם הפרטיים וצוברים עושר ונכסים, ובו בזמן מתעלמים מן העובדה שבתמורה לטובין הללו הם מוותרים בעצם על זכותם ועל חובתם הדמוקרטית להשתתף בחיים הפוליטיים. הם מאפשרים למדינה לשלול מהם עוד ועוד חירויות, לרכז בידיה עוד ועוד כוח ולקחת מהם את האפשרות הממשית לפעול בזירה הציבורית, להילחם למען עצמם ולהביא לידי שינוי כלשהו. הכרסום בחירויות נמצא בכל מקום, וקמפנר אכן מביא בספרו שלל דוגמאות ממדינות המערב – החל ביצירת מאגרים ביומטריים, עבור בסוכנויות אכיפה הנהנות מהחופש לבצע האזנות סתר ללא צו בית משפט, וכלה במעקב שהממשל עושה אחר אזרחים באמצעות טכנולוגיה וחקיקת חוקים נגד טרור המקבלים פרשנות מרחיבה כלפי "כל מי שנחשד בהבעה לא אחראית של דעות".

מאמרו של קמפנר מעורר שאלה עקרונית הרלוונטית גם לדיון במאמר שלפנינו: האומנם החירות של יחידים "לעשות כסף" ולהצליח מבחינה כלכלית מעודדת בהכרח ניכור והסתגרות ומצמצמת את מעורבותם במרחב הציבורי, והאם כך הדבר גם בישראל? ניתוח שיח של קבוצת מיקוד בהשתתפות חברים בפרויקט צוערי הדמוקרטיה של המכון הישראלי לדמוקרטיה מאפשר לשפוך אור על יחסם של צעירים למתח זה שבין נטיות אינדיווידואליסטיות למעורבות חברתית וזיקה לקולקטיב.

המאמר מבקש להמשיך בכיוון קצת אחר את ניתוח השיח שעומד במרכזו של המאמר "בין אידאל למציאות", העוסק בשאלה כיצד צעירים, במסגרת תחרות כתיבת נאומים, תופסים את האפשרות להניע את בני גילם לעשייה פוליטית משמעותית. במרכזו השוואה בין נקודת המבט של המשתתפים בקבוצת המיקוד ובין זו של המשתתפים

1 אורי פסובסקי, "העסקה הסודית של העולם המערבי", אתר כלכליסט, 5.8.2010.
www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3413640,00.html (אוחזר באוקטובר 2010).

בתחרות הנואמים הצעירים. יש לציין ששתי הקבוצות נבדלות ביניהן באופן הפנייה למועמדים/משתתפים: בטווח הגילים (ככלל, חברי קבוצת המיקוד מבוגרים יותר), במספר המשתתפים ובסוג התוצר שהיה הבסיס לניתוח (טקסט של נאום כתוב לעומת תקציר התמליל של דברי הקבוצה). היבטים אלו השפיעו על התובנות ועל המסקנות שהופקו מניתוח הטקסטים בכל אחת מהקבוצות.

אם להקדים את המאוחר, מן ההשוואה עולה כי קבוצת כותבי הנואמים רואה ב"אינדיווידואליזם" וב"קולקטיביזם" שתי קטגוריות סותרות, לעומת משתתפי קבוצת המיקוד החושפים יחס אמביוולנטי ומורכב יותר, שעליו ארחיב כאן.

הערה מתודולוגית

א. קבוצת המיקוד: מאפיינים

בקבוצת המיקוד השתתפו שמונה דוברים. הדיון התקיים במאי 2010 ונמשך שלוש שעות.² במוקד השיחה עמדו סוגיות כגון המצב החברתי והערכי בישראל, תנאי החיים בארץ, השוואה בין ההזדמנויות הפתוחות לפני המשתתפים ובין אלה שהיו פתוחות לפני הוריהם, יחסם של המשתתפים לפוליטיקה ועד כמה הם מעוניינים להשתלב בה (למתווה הדיון ראו להלן בנספח).

טווח הגילים של המשתתפים – שישה גברים ושתי נשים – היה 25-32, וכולם גרים כיום בתל אביב או בירושלים. רובם ממלאים תפקידים בעלי מכוונות ציבורית וחברתית במסגרות ממשלתיות ואחרות (באגף המדיניות של משרד ראש הממשלה, במכון לאסטרטגיה ציונית, במכון הישראלי לדמוקרטיה, בכנסת, בפרויקט "אחרי", בהוראה בבית ספר וכו'). כל המשתתפים בעלי תואר ראשון. אחדים מהם בעלי תואר שני או בלימודים לקראת תואר שני, בתחומים כגון פילוסופיה, משפטים ומדיניות ציבורית.

ב. שיטת הניתוח

בהתבסס על גישת הניתוח הנרטיבי נעשתה חלוקה ראשונית לקטגוריות ניתוח מרכזיות. כבר בשלב הניתוח הראשוני בלטה סוגיית הסולידריות הלאומית כקטגוריה מרכזית שסביבה נע הדיון בקבוצה במישרין או בעקיפין.

2 "שיקום האמנה החברתית בין הציבור בישראל למסדר ולהנהגה הפוליטית", אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה: www.idi.org.il/ResearchAndPrograms/social_contract/Pages/main.aspx (אוהזר באוקטובר 2010).

ג. כמה מגבלות מתודולוגיות

קבוצות מיקוד, מעצם מהותן, אינן מתיימרות לייצג את כלל האוכלוסייה. יתרה מזו, קבוצת המיקוד הנדונה כאן לא הייתה קבוצה "קלסית" ואופיינית מכמה טעמים: ראשית, הדוברים התנדבו להשתתף בדיון, בלא תמורה, בעקבות פנייה של מנהלת פרויקט צוערי הדמוקרטיה במכון לדמוקרטיה וצוותה (בשונה מקבוצות מיקוד סטנדרטיות שבהן ניתנת תמורה כלשהי על ההשתתפות והפנייה נעשית על ידי גורם זר למשתתפים). שנית, חברי הקבוצה הכירו במידה מסוימת זה את זה, שכן כולם משתתפים בפרויקט צוערי הדמוקרטיה (שתי משתתפות בקבוצה אף עובדות בתשלום בפרויקט). בקבוצות מיקוד סטנדרטיות, לעומת זה, המשתתפים אינם מכירים בדרך כלל זה את זה. זאת ועוד, במפגש נכחה והשתתפה מנהלת הפרויקט (עובדה שאולי השפיעה על אופי התכנים שנאמרו או לא נאמרו בקבוצה).

ניתוח הממצאים

א. קווים לדמותם של צעירים אינדיווידואליסטים המעורבים חברתית

ממעוף הציפור על תוכני הדיון בקבוצת המיקוד, ובעיקר במה שקשור לסוגיית הסולידריות החברתית, אפשר לסרטט פרופיל פרדוקסלי לכאורה של צעירים ישראלים אינדיווידואליסטים שגם מעורבים חברתית.

1. קונפורמיזם וחיבור לזרם המרכזי

השיח של משתתפי קבוצת המיקוד (וכן של רוב כותבי הנאומים) מעיד שצעירים אלה מזדהים לרוב עם הכיוון ועם דרכי החשיבה של הזרם המרכזי בחברה הישראלית. אין מדובר אפוא בצעירים בעלי תפיסת עולם מהפכנית, חתרנית, נונקונפורמיסטית או אנטי-ממסדית. כך למשל, הם אינם מבקרים את השיטה הכלכלית של השוק החופשי ואינם מדגישים את תרומתה להעמקת הפערים הכלכליים. הצעירים (בשתי הקבוצות) אינם מציגים עמדות ביקורתיות גם על מקומן של סוגיות הצבא והביטחון בראש סדרי העדיפויות ובמרכז הוויית החיים הקולקטיבית בישראל. אדרבה, הם מדגישים את חשיבות הצבא, את המשמעות הפרקטית והסימבולית העמוקה שיש לצה"ל בחברה הישראלית, ואף מבינים ומחייבים את התגמולים החומריים והסימבוליים הנגזרים מהשתתפות בנטל השירות בצבא:

שיר:³ אני עד לפני שנה הרגשתי שיש אינדיווידואליזם גדל ותחרות ושזה לא טוב. ב"עופרת יצוקה" הוקפצתי בצו 8 וזה לימד אותי שהמצב לא כזה גרוע מכל הבחינות. קיבלנו המון תרומות, אנשים ראו חייל במדים וקמו בשבילו, שאלו שאלות. היה אירוח של משפחות. יש איזה גרעין שקיים ושמעתורר ברגעים מסוימים.

בהתייחסם אפוא לשירות הצבאי כדרך לתרום לטוב החברתי המשותף, חברי שתי הקבוצות אינם מבטאים כל ביקורת על שהשירות הצבאי הוא אמת מידה לחלוקה דיפרנציאלית של משאבים מוסריים וחומריים (למשל), והם מבטאים בכך נאמנות לשיח הרפובליקני בחברה הישראלית, שבו תרומתו של האזרח נמדדת בשירותו הצבאי ובמוכנותו שלו להקריב למען הכלל (פלד, 1993). בדיון בקבוצה לא ניכרו עקבות לתפיסה הביקורתית הטוענת ששיח זה תורם בעצם לעיצובו ולשעתוקו של מבנה אזרחות הייררכי, המדיר קבוצות בחברה הישראלית כמו ערבים, מהגרי עבודה ובהקשרים מסוימים אף נשים. ברוח זו גם לא הובעו עמדות ביקורתיות נגד אופן הפעולה של צה"ל בשטחים או נגד שיח סרבני מסוג כלשהו. אחדים מהדוברים בקבוצה ואחדים מכותבי הנאומים אף הביעו מורת רוח גלויה ממה שהם כינו "תופעת ההשתמטות" של צעירים מצה"ל.

2. תפיסת ישראל כבית של קבע

הפטרייטיזם וההשתייכות של המשתתפים בקבוצת הדיון לזרם המרכזי באו לידי ביטוי גם בראייתם את ישראל כבית של קבע ואף הבית היחיד האפשרי מבחינתם. החיים מחוץ לישראל מוצגים כ"חוויה", כ"התנתקות זמנית" או כ"תקופת מעבדה", קרי כמרחב הזדמנויות והתנסויות לפרק זמן מוגבל שלאחריו שבים ארצה:

אודי: לא הייתי רוצה מקום אחר. אני מחובר לכאן. יש מקומות מדהימים בעולם והייתי רוצה לחיות או ללמוד במקום אחר, אבל אני אוהב להיות כאן כי כאן נולדתי ונוח לי כאן.

רון: בבירור רוצה להמשיך לגור כאן. אני מטייל המון בעולם, אבל פה זה הבסיס של העם היהודי.

שיר: אני רוצה להישאר. הייתי רוצה לחיות כמה שנים באיטליה או בספרד. כאן נולדתי, זה מה יש ועם זה ננצח. זה חיבור לא מוסבר, מנטליות שטבועה בנו. קשה להרגיש טבעי במקום אחר.

דני: אני מאוד מקנא באיכות החיים של האירופים, אבל פה זה הבית. יש לי חיבור שורשי לפה.

כפי שעולה מן הציטוטים, מדובר ב"אנשים שיש להם בעת ובעונה אחת גם שורשים וגם כנפיים" (Beck, 2002), אבל כאלה שאינם חותרים תחת מודל הלאומיות ותחושת השותפות והמחויבות הלאומית.

3. תפיסת המצב האישי והלאומי/חברתי

כמשתמע מדבריהם, משתתפי קבוצת המיקוד אינם חשים בשום דרך שהממסד רחוק אותם. אדרבה, הם רואים עצמם בלב הקונסנזוס, וברמה האישית הם חווים פוטנציאל לשיפור מתמיד במעמדם ובהזדמנויות המקצועיות והכלכליות הפתוחות לפניהם. כך למשל, כבר בפתחו של הדיון בקבוצת המיקוד נשאלו הצעירים כיצד הם תופסים את מצבם האישי. רוב התשובות היו חיוביות ונעו בין "בסדר גמור" ל"תמיד מצוין". ואולם כשהם התבקשו להעריך את מצבה של המדינה, נתנו רובם תשובות שליליות כמו "לא טוב בכלל", "בינוניות", "בסדר עם נטייה למינוס". בהקשר זה הם התייחסו לרמה הנמוכה של שמירה על הסביבה או למצבן הבעייתי של אוכלוסיות מיעוטים בחברה הישראלית (כמו אתיופים וערבים) ודנו בתופעת הגזענות ובמתחים בין קבוצות חברתיות (חילונים-דתיים, אשכנזים-מזרחים, ערבים-יהודים). כותבי הנאומים לעומת זה התעלמו כמעט לחלוטין מהיבטים ומסוגיות אלו.

דוברי הקבוצה אף הביעו חשש מהתקוממות של קבוצות בחברה (למשל הערבים אזרחי ישראל). בהקשר זה הודגש בדבריהם הצורך בהשקעה בחינוך, בעיקר בפריפריה, ובשאר פתרונות שאינם חורגים מאלה המועלים לעתים קרובות בשיח המרכזי בישראל. דבריהם של חברי הקבוצה חשפו אפוא פער גדול בין הערכת מצבם האישי ובין הערכת המצב הלאומי-חברתי ותפיסה שלפיה התחומים אינם משפיעים זה על זה.⁴ העובדה שצעירים רגישים חברתית ופוליטית (לנוכח תחומי עיסוקם ומעורבותם בפרויקט צוערי הדמוקרטיה) מנתקים מחשבתית בין מצבם האישי למצב הלאומי היא שעוררה לראשונה את מודעותנו לאופן המורכב שבו הם תופסים מושגים כמו "לכידות חברתית", "אינדיווידואליזם" ו"קולקטיביזם חברתי".

4 פער זה אינו ייחודי לקבוצת המיקוד ונחשף בהקשרים אחרים כמו למשל במדר הדמוקרטיה 2008, שהשווה בין תפיסות הציבור בשנים 1973-2008. מהממצאים עלה כי במשך כל התקופה היה פער בין מה שאנשים חושבים על מצבם האישי (טוב יותר) ובין מה שהם חושבים על מצב המדינה (פחות טוב). ראו אריאן ואח', 2008.

4. סוגיית הסולידריות החברתית: בין אינדיווידואליזם לקולקטיביזם

לעומת כותבי הנאומים, שנטו ברוב הסוגיות לאפיין את המציאות החברתית אפיון דיכוטומי ולהסתכלות מקוטבת של "שחור ולבן", משתתפי קבוצת המיקוד הציגו השקפות עולם מורכבות יותר. הדבר בלט בייחוד בהתייחסותם לסוגיית הסולידריות החברתית בישראל. אמנם כמו כותבי הנאומים גם משתתפי קבוצת המיקוד הביעו כמיהה לחברה סולידרית ומגובשת והצרו על היעדרו של אתוס מלכד שיכיל בתוכו את כלל הקבוצות בחברה הישראלית, אבל במרכז תפיסתם הם העמידו את הפרט, את מאוויי ואת חתירתו להגשמה עצמית. דגש זה על היחיד שונה מהותית מהעמדה שביטאו כותבי הנאומים, שברוב המקרים גינו נטייה אינדיווידואליסטית זו של התמקדות ב"עצמי" וראו בה גורם העומד בבסיס הקושי להגיע לסולידריות חברתית והלך רוח המאיים על מרקם החיים הקולקטיבי. בהקשר זה הבחינו כותבי הנאומים בין כסף לערכים ובין דור העבר האידאליסטי והערכי ובין הדור הצעיר, האינדיווידואליסטי, החומרני והמעוקר מערכים. משתתפי קבוצת הדיון, לעומת זה, לא ראו בעניין זה סתירה מהותית בהכרח. משתתפי קבוצת המיקוד ראו בהיעדר הסולידריות והליכוד פועל יוצא של המשבר החברתי והפוליטי שישראל שרויה בו, הבא לידי ביטוי גם בהסתגרות מגזרית:

דליה: המצב החברתי הוא על הפנים בכל הרמות: פערים חברתיים, כלכליים, דתיים-חילונים, יהודים-ערבים. זו חברה מאוד משוסעת. כחברה אנחנו לא מצליחים להתגבר באמת על אף אחד מהפערים [...] אבל גם מבחינת המצב הביטחוני צריך לתקן את המצב מבפנים, שתהיה קצת יותר לכידות ואז יהיה יותר קל להתמודד עם הבעיות מבחוץ.

דליה קושרת אפוא בדבריה בין הסולידריות הפנימית ליכולת העמידה החיצונית. במילים אחרות, לתפיסתה, הסולידריות הפנימית היא בעלת ערך מוסף פונקציונלי. דני רואה בהיעדר המעורבות ותחושת שותפות הגורל את אחד הגורמים לתופעות כמו גזענות ומשבר ערכים:

דני: יש לי געגוע לתקופת קום המדינה. אז הייתה שותפות בין כולם. גזענות ובעיה ערכית נובעים מהיעדר שותפות, מהיעדר היכרות. נהייתה חברה של פרטים ולא של קולקטיב.

לדבריו, לא ויתור על שאיפות וחלומות אישיים יביא לידי שיפור המצב, אלא מפגש בלתי אמצעי בין קבוצות בחברה הישראלית. מפגש זה עשוי לדעת רבים מהדוברים

לכונן יחסים אמיתיים ואתיים, להפחית את תחושות הניכור ולהגביר את תחושות האחריות, הדאגה והאמפטיה. חשיבות השותפות והמעורבות עלתה בדיון גם בהתייחס לערך המוסף של שיתוף הציבור ברפורמות פוליטיות. לדעת המשתתפים יש משמעות עמוקה לעצם קיומו של מגע ישיר בין נבחרי הציבור ובין האדם ברחוב כחלק מהניסיון, גם אם לעתים סמלי, לשתף את הציבור בתהליכי קבלת ההחלטות, וכך להגביר את השקיפות ואת הנראות וכן את הלגיטימציה הניתנת לשלטון.⁵

ואולם בה בשעה הצביעו לפחות אחדים מהממתיינים בקבוצה גם על צדה ה"חונק" של סולידריות ברמה גבוהה, בעיקר באשר לאפשרויות שיש לכל פרט לעצב את חייו באמצעות הרחבת מעגל ההתנסויות האישי ואת העסוקתיות. וכך, רוב המשתתפים טענו כי מרחב החוויות וההזדמנויות בחברה קפיטליסטית ואינדוידואליסטית אמנם מגביר תחושות של אי-ודאות, סיכונים והסתכנויות בהשוואה לדור הוריהם, שבו היו החיים "ברורים" ו"מוגדרים" יותר, אבל בו בזמן הוא מאפשר ניעות חברתית ומגוון של התנסויות:

אודי: יש יותר הזדמנויות היום. עם זאת, בשנות הבועה הייתה יותר אפשרות להשבעה כלכלית. יש לנו חשיפה לתנודות גלובליות. המצב הכלכלי היום בפסגה וזה חייב לרדת. אני חשוף יותר מהוריי לפגיעה כלכלית, אבל יש לי גם יותר סיכוי להיות עשיר.

במסגרת השוואה בין-דורית זו הפרנסה אינה מוגדרת רק כצורך או כהכרח, אלא גם כמקור למימוש והגשמה עצמית:

רון: אבא שלי למד רק עד כיתה ו'. ההורים שלי הם מנהלי חשבונות. אם אין פיתויים אין הזדמנויות. כלכלית זה מרגיש כמה היום זה עולם אחר. היום אתה עובד בשביל עצמך ולא רק כדי לפרנס.

חתירה זו לסיפוק אישי שאינו נובע רק מתוך תחושה חובה וכפיפות לצורכי פרנסה ("עובד בשביל עצמך") מתיישבת עם הנחה רחבה יותר שאנשים מעריכים את "הקידום החברתי" שלהם גם על פי המידה שבה פתוחות לפניהם הזדמנויות ב"חיים הפרטיים"

5 משתתפי קבוצת המיקוד מבחינים בין משמעותו הסימבולית של תהליך זה ובין משמעותו המעשית בשל הקושי, לתפיסתם, למצוא בחברה הישראלית מכנה משותף מלכד ומאחד (עם זה הם מדגישים את חשיבותו של התהליך עצמו).

(בק, 2002). הנחה זו עולה בקנה אחד עם הסתייגות שהביעו אחדים ממשותפי קבוצת המיקוד מהשתלבות בחיים הפוליטיים בשל המחיר האישי שהפרט נדרש לשלם במקצוע זה ("אני כבר לא רוצה להשתלב כי ראיתי את זה מקרוב. זו הקרבה אישית גדולה מדי. עושים הרבה ולא זוכים להכרה", "לא מוכן לשלם את המחיר האישי של להיות באור הזרקורים"). ואולם, בניגוד להסתייגות מהשתלבות בפוליטיקה הממסדית, דוברי קבוצת המיקוד הביעו עניין ורצון עז יותר להשתלב דווקא בפוליטיקה החוץ-ממסדית (מכוני מחקר, עמותות ותנועות חברתיות או פעילויות אזרחיות דומות). הערגה שהביעו המשתתפים לחברה מלוכדת אינה עומדת, לתפיסתם, בסתירה לערכים אינדיווידואליסטיים של מימוש והגשמה עצמית, ובכלל זה הצלחה כלכלית. משום כך הם אינם חשים בושה או מבוכה לדבר במונחים של רווח והצלחה כלכלית בד בבד עם שיח החותר לקדם אחריות ומעורבות חברתית.

סיכום: האתיקה החברתית של עידן המימוש העצמי?

מאמר קצר זה, שהוא בבחינת המשך לקודמו במונחים רבים, ביקש לתאר ולנתח את התכנים שעלו במפגש קבוצת מיקוד של צעירים אגב דיון במגוון סוגיות חברתיות הרלוונטיות לחיים בישראל. ניתוח התכנים שעלו אפשר לסרטט פרופיל של צעירים אינדיווידואליסטים, המעורבים חברתית בישראל. כמו שהודגם, צעירים אלה מגשימים בדרכם שילוב, לכאורה פרדוקסלי, בין מכוונות אינדיווידואליסטית לקולקטיביזם ומעורבות חברתית. ואכן, למן שנות השבעים של המאה העשרים מתפתחת בישראל הנטייה להתייחס לפרט כאל מי שמתרכז במימוש שאיפותיו האישיות, ופחות בקשר שלו לאינטרסים הלאומיים או לצורכי הקולקטיב (רם, 1999). ההשפעות המערביות על ישראל הפכו אותה חומרנית ואינדיווידואליסטית יותר, ואידאולוגית ומלוכדת פחות (סמוחה, 1999). ועם זאת בחברה הישראלית מתקיימות בעת ובעונה אחת גם מגמות הפוכות המחזקות או משמרות את זיקתו של הפרט למרקם החברתי הכולל. מגמות אלו נזוונות בין השאר מההתמודדות עם אתגרי הביטחון (רוניגר, 1999).

קיום בו זמני זה של אינדיווידואליזם וקולקטיביזם מעלה את האפשרות שלפנינו דפוס מעורב, היוצק משמעות חדשה במושגים כמו "קהילה" ו"טובת הכלל". כפי שגורס אולריך בק (2002) אנו חיים בתרבות של "עשה זאת בעצמך", שבה הפרט הוא היוצר את ביוגרפיית חייו והוא היוצק בה תוכן ומשמעות. עם זאת פגיעותו של היחיד מעולם לא הייתה רבה יותר, שכן המקורות המסורתיים להבניית הזהות (משפחה, דת, קהילה, תעסוקה או מדינת הלאום) אינם יכולים לשמש עוד רשת ביטחון ומשענת איתנה להבניה של זהות ושאיכות (Beck, 1992). הפער שיוצרת התנתקות זו ממבנים מסורתיים עוד

בטרם אומצו חדשים היא אתגר המייצר חיים מורכבים, מלאי סתירות, בדומה לאלו שנפרשו כאו. ואולם, טוען בק, גם לתרבות אינדיווידואליסטית זו יש אתיקה חברתית משל עצמה, שבה המושגים "טובת הכלל" ו"טובת עצמך" אינם סותרים זה את זה וקיומך כפרט אינו שולל דאגה לאחרים. החיים בחברה המחייבת אינדיווידואליזציה מאלצים את הפרט לפתח רגישות חברתית ותקשורת עם אחרים, שכן בלי מיומנויות אלה הוא יתקשה להסתדר. וכך, דווקא אותה אתיקה של מימוש עצמי ואחריות אישית שלכאורה מייצרת תחושות של תלישות וחוסר שייכות של הפרט בחברה המודרנית, היא הרוותמת את הפרט אל הקשרים חדשים של עשייה חברתית ופוליטית.

גם פול ליכטרמן, סוציולוג אמריקני, מציג בספרו עמדה הקוראת תיגר על ההנחה שהדגש על הגשמה עצמית מחליש בהכרח חתירה לטוב הכללי (Lichterman, 1996). לטענתו, האינדיווידואליזם (המכונה בספרו פרסונליזם) עשוי אף להגביר מחויבות ציבורית ופוליטית, והכרה מודעת בו מאפשרת לפעילים מרקע פוליטי ותרבותי שונה לעבוד יחדיו. בעולמנו רעיון איכות החיים אינו בא לידי ביטוי בהכרח ביתר הכנסה, צריכה או קריירה, אלא בשליטת האדם בזמנו. זמן זה מאפשר דו־שיח, חברות, זמן של האדם לעצמו, להנאתו, למעורבות בפוליטיקה ולחמלה כלפי ה"אחר". כך מקודמת תפיסה של אתיקה המשלבת מימוש עצמי עם אחריות חברתית.

באופן זה אפשר ליישב את הסתירה לכאורה בין עמדות קולקטיביסטיות לבין עמדות אינדיווידואליסטיות, ויש בכך כדי להפיח תקווה, בייחוד לנוכח אותם קולות הבוחרים להספיד את יכולתם של האזרחים בישראל לחוש אכפתיות, סולידריות ואחריות חברתית ופוליטית.

נספח

מתווה לדיון בקבוצת המיקוד

דברי פתיחה והצגה עצמית

- היום נדבר על נושאים פוליטיים המעניינים אותנו כחוקרים ובוודאי גם אתכם כמי שמתפתים בפרויקט "הנהגה צעירה" של המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- אנחנו רוצים לשמוע את דעותיכם. אין פה תשובות נכונות או לא נכונות.
- אני מבקש/ת שתדברו בקול רם כך שנוכל לשמוע אתכם.
- אני מבקש/ת שכל אחד ידבר בנפרד כדי שנוכל לשמוע כל אחד בבירור.
- כמה מהקולגות שלי צופים רק כדי שלא אצטרך להתעסק ברשימות במהלך הדיון.
- תרגישו בנוח. אני מקווה שתיהנו מהשיחה ושיהיה לכם מעניין.
- אנא הציגו את עצמכם בשתיים-שלוש דקות – מעין תעודת זהות: שם, מאיפה אתם, היכן אתם לומדים...

מצב אישי ומדינתי

- איך את/ה רואה את המצב האישי שלך?
- ואיך את/ה מעריך/מעריכה את המצב של המדינה?
- מה לא עובד? מה הבעיה? יחסים אישיים, דרג השלטון, תנאי החיים, הכללה. דרג/י את שלושת-ארבעת הדברים המפריעים לך ביותר (בכתב).

אופטימיות ונוסטלגיה

- כמה את/ה אופטימית/ביחס לעתידה של מדינת ישראל?
- בהיותך צעיר/ה – האם את/ה מעוניין/ת להמשיך את חיך בארץ או במקום אחר ולמה?
- בהשוואה להוריק, את/ה חושב/ת שיש לך יותר הזדמנויות או פחות? מה פתוח לפניך מבחינת דיור, תעסוקה והשכלה?
- נסה/י לחשוב על נושאים או אירועים ורגעים הגורמים לך להרגיש קרוב/ה ומחובר/ת לחברה הישראלית וכאלה הגורמים לתחושת ריחוק.

פעילות פוליטית

- אילו אסוציאציות יש לך למילה פוליטיקה? לאסוף ביטויים.
- האם את/ה פעיל/ה פוליטית? הצבעת בבחירות (ארציות ומקומיות)? חבר/ה במפלגה? פעילות חוץ-ממסדית? (רישום והקראה)
- האם את/ה רואה בפוליטיקה אפשרות לקריירה?
- אילו ישבו לפניך ראש הממשלה ודרג השרים החשובים ביותר – מה היית אומר/ת להם?
- תן/ני שמות של שלוש מדינות מתוקנות. מה לדעתך הופך אותן לכאלה?
- היכן את/ה רואה את עצמך משתלב/ת מבחינה תעסוקתית – בשוק הפרטי, בארגונים אזרחיים, בשירות הציבורי או במערכת הפוליטית?

שיטה פוליטית ושיפור

- התחלקו לשתי קבוצות – האחת תייצג את הטיעונים בעד הבחירות הישירות לראשות הממשלה (דגם המזכיר משטר נשיאותי) ואילו השנייה תייצג את הטיעונים נגד שינוי שיטת השלטון ובעד השארת המצב הקיים. כל קבוצה תבחר דרך להצגת הטיעונים בחמש דקות.
- מה גורם לך להצביע למפלגה מסוימת – אידאולוגיה, סיכויי הצלחה, מי שעומד בראשה?
- לו יכולת להחליט מהם הנושאים הבעורים ביותר על סדר היום הישראלי כיום שבהם יש לטפל בראש ובראשונה – מה היית בוחר/ת? אנא רשום/רשמי את שלושת הנושאים החשובים ביותר לדעתך.

מקורות

- אריאן, אשר, תמר הרמן, ניר אטמור, יעל הדר, יובל לבל, והילה צבן, 2008. מדד הדמוקרטיה הישראלית 2008: בין המדינה לבין החברה האזרחית, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- בק, אולריך, 2002. עולם חדש יפה: מודל של חברה אזרחית, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- סמוחה, סמי, 1999. "תמורות בחברה הישראלית לאחר יובל שנים", אלפיים 17: 239-261.
- פלד, יואב, 1993. "זרים באוטופיה: על מעמדם האזרחי של הפלסטינים בישראל", תיאוריה וביקורת 3: 21-35.
- רוניגר, לואיס, 1999. "האינדיבידואליזם בקרב הציבור היהודי בישראל", בתוך: עזמי בשארה (עורך), בין האני לאנחנו: הבניית זהויות וזהות ישראלית, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד, עמ' 109-127.
- רם, אורי, 1999. "בין הנשק והמשק: ישראל בעידן העולמקומי", סוציולוגיה ישראלית ב(1): 99-145.

Beck, Ulrich, 1992. *Risk Society*, London: Sage.

—, 2002. "The Cosmopolitan Society and its Enemies," *Theory, Culture and Society* 19 (1-2): 17-44.

Kampfner, John, 2009. *Freedom for Sale: How We Made Money and Lost Our Liberty*, UK: Simon and Schuster

Lichterman, Paul, 1996. *The Search for Political Community: American Activists Reinventing Commitment*, Cambridge: Cambridge University Press.

